

VYRESNIO AMŽIAUS ASMENŲ DALYVAVIMO DARBO RINKOJE GALIMYBIŲ VERTINIMAS

Dr. Laima Okunevičiūtė Neverauskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Verslo vadybos fakultetas,
Socialinės ekonomikos ir vadybos katedra
Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius
Telefonas (8 5) 275 2235
Elektroninis paštas Laima.Okuneviciute@dsti.lt

Julija Moskva

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Sociologijos katedra
Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Rinktinės g. 48, LT-09318, Vilnius
Telefonas (8 5) 275 2235
Elektroninis paštas Julija.Moskvina@dsti.lt

Pateikta 2008 m. sausio 22 d.

Parengta spausdinti 2008 m. balandžio 15 d.

Santrauka

Straipsnyje remiantis statistiniais bei specialiųjų tyrimų duomenimis siekiama įvertinti vyresnio amžiaus asmenų potencialias galimybes dalyvauti šiuolaikinėje darbo rinkoje. Darbe nagrinėjamas galimas gyventojų senėjimo poveikis užimtumui šalyje, pateikiama vyresnio amžiaus asmenų padėties šiuolaikinėje darbo rinkoje apžvalga. Nemažai dėmesio skiriama išsiaiškinti pagrindines kliūtis trukdančias vyresnio amžiaus asmenims sugrįžti į darbo rinką.

Pagrindinės sąvokos: gyventojų senėjimas, vyresnio amžiaus asmenų užimtumas, ekonominis aktyvumas, aktyvus senėjimas, potenciali darbo jėga.

Įvadas

Vienas svarbiausių šiuolaikinės Europos darbo rinkų bruožų yra didėjantis vyresnio amžiaus žmonių užimtumas, stebimas palyginti nežymiai augant ekonomikai ir užimtumui. Nuo 2000 m. 55–64 metų amžiaus asmenų užimtumas dvidešimt penkiose Europos Sąjungos šalyse narėse padidėjo 7 proc. punktų, tuo tarpu darbingo amžiaus asmenų užimtumas padidėjo 2,3 procentiniais punktais. Tačiau nepaisant šių teigiamų tendencijų vyresnio amžiaus asmenų užimtumas Europoje išlieka mažas, o palyginti daug dirbančiųjų palieka darbo rinką per anksti.

Poreikis padidinti vyresnio amžiaus asmenų ekonominį aktyvumą pastaraisiais metais vis labiau jaučiamas. Šis klausimas ypač svarbus atsižvelgiant į demografinius pokyčius: gyventojų senėjimas yra viena opiausių problemų, su kuria susidūrė ES šalys. Tai kelia grėsmę pagrindiniams makroekonominiams indikatoriams, šalių narių ūkių konkurencingumui. Šioje situacijoje pagerėjęs vyresnio amžiaus gyventojų grupės užimtumas bei ekonominis aktyvumas prisideda prie nuolatinio ekonomikos augimo bei socialinės sanglaudos stiprinimo. Darbo jėgos paklausa galėtų būti tenkinama efektyviau panaudojant prieinamus išteklius. Vyresnio amžiaus asmenų užimtumo gebėjimų bei įgūdžių stiprinimas palaikant jų sveikatą, motyvaciją bei kompetenciją yra svarbus šiam tikslui tarnaujantis užimtumo politikos siekis.

Taigi pagyvenusiu asmenų užimtumas ir aktyvesnis dalyvavimas ekonominėje sistemoje yra laikomi svarbiais ES darbo rinkos politikos uždaviniais, kuriuos siekiama įgyvendinti remiantis aktyvaus senėjimo principu. Aktyvaus senėjimo principas apima daugelį priemonių. Pripažįstama, kad siekiant prailginti žmonių ekonominio aktyvumo laikotarpį būtina užtikrinti jų gerą psichinę sveikatą bei protinę

veiklą, taikyti lankstesnę išėjimo į pensiją sistemą, didinti galimybes naudotis darbo vietų pritaikymo schemomis, sukurti kuo tinkamesnes darbo sąlygas. Taip pat būtina užtikrinti, kad pagyvenusieji ne tik galėtų bet ir gebėtų įgyti naujų žinių bei įgūdžių ar atnaujintų jau turimus, kad jiems būtų suteiktos lygios įsidarbinimo galimybės, kad jie nebūtų diskriminuojami (Employment in Europe, 2007; Towards a Europe for All Ages, 2006).

Viena iš integracijos proceso, kurio pagrindiniai bruožai yra įtvirtinti Europos užimtumo strategijoje, dalių yra skatinti užimtumo prieinamumą visiems galintiems dalyvauti darbinėje veikloje. Europos Komisijos komunikate dėl darbo jėgos aktyvumo bei aktyvaus senėjimo skatinimo pabrėžiama, kad didinti individualias asmens galimybes /gebėjimus dalyvauti darbo rinkoje per visą gyvenimo ciklą yra vienas iš strateginių tikslų. Prevencijos priemonės laikomos sėkmingos integracijos darbo rinkoje sąlyga arba būdu pasilikti joje ilgiau. Taigi siekiama užtikrinti teigiamą ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos priemonių sąveiką, skatinant ilgalaikį ir nenutrūkstamą dalyvavimą darbinėje veikloje bei sudarant sąlygas panaudoti visus žmogiškuosius išteklius.

Šio straipsnio tikslas – atsižvelgiant į pagrindines pastarųjų metų tendencijas Europos bei šalies darbo rinkoje įvertinti vyresnio amžiaus asmenų galimybes dalyvauti joje bei atskleisti pagrindinius jų poreikius integruojantis į šią rinką. Tikslui pasiekti naudojamosi Statistikos departamento, Lietuvos darbo biržos duomenimis, Eurostat'o informacija bei kitais Lietuvoje bei ES atliktų tyrimų rezultatais.

1. Vyresnio amžiaus asmenys šalies gyventojų struktūroje

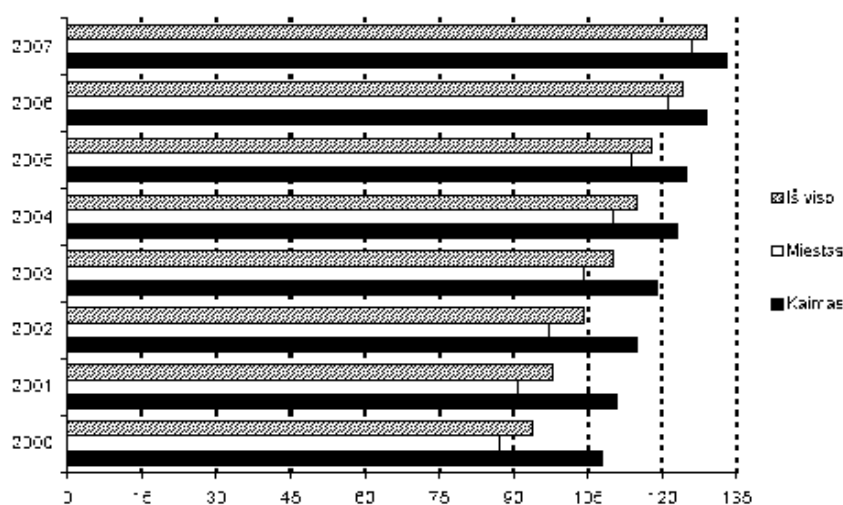
Statistikos departamento duomenimis 2007 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3384,9 tūkst. gyventojų, t. y. 18,4 tūkst. mažiau negu 2006 m. pradžioje. Per pastaruosius septynerius metus jų sumažėjo 127,2 tūkst., arba 3,6 proc. (Lietuvoje gyventojų mažėja, 2007).

2007 m. pradžioje 691,9 tūkst. arba 20,4 proc. šalies gyventojų buvo 60 metų ir vyresnio amžiaus, 2000 m. pradžioje jų buvo 668,3 tūkst., arba 19,0 proc. 2006 m. šalyje gyveno 248,8 tūkst. pagyvenusių vyrų ir 443,1 tūkst. pagyvenusių moterų, t. y. pagyvenę buvo kas šeštas vyras ir kas ketvirta moteris (Pagyvenę žmonės 2006 metais, 2007).

Statistiniai duomenys rodo, kad mieste pagyvenusių žmonių kasmet daugėja: 2000 m. pradžioje jie sudarė 16,9 proc., o 2007 m. – 19,1 proc. Kaime pagyvenusių žmonių skaičius beveik nesikeičia ir sudaro 23 proc. Kas ketvirtas kaimo gyventojas buvo 60 metų ir vyresnio amžiaus. Beveik du trečdaliai (63,2 proc.) šio amžiaus kaimo gyventojų – moterys.

Pagyvenusių žmonių (60+ metų amžiaus) teritorinis pasiskirstymas nėra tolygus. 2007 m. pradžioje demografiškai seniausia buvo Utenos apskritis. Joje pagyvenę žmonės, palyginus su bendroju gyventojų skaičiumi, sudarė 23,8 proc. Alytaus apskritis taip pat priskiriama prie demografiškai seniausių apskričių. Pagyvenę žmonės čia sudaro 22,2 proc. visų apskrities gyventojų. Jauniausia – Telšių apskritis (atitinkamai 18,9 proc.). Nuo jos nedaug atsilieka Vilniaus apskritis. Pagyvenę žmonės joje sudarė 19,0 proc. (Pagyvenę žmonės 2006 metais, 2007).

1. pav. Senėjimo indeksas¹ (100 Lietuvos vaikų tenka pagyvenusių žmonių metų pradžioje)

(Šaltinis: Statistikos departamentas, 2007)

¹ Senėjimo indeksas – 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius, tenkantis 100 0–14 metų amžiaus vaikų atitinkamų metų pradžioje.

2. Demografinių pokyčių įtaka darbo rinkai

Anksčiau parodytos demografinės tendencijos verčia susimąstyti apie tai, kad darbo jėga tampa ištekliu, kuriam būtina skirti ypatingą dėmesį.

Pagrindinė dėl gyventojų senėjimo darbo rinkoje išskylanti problema yra mažėjanti darbo jėgos pasiūla. Vykstant demografinio senėjimo procesui gyventojų aktyvumas, taigi ir bendrasis darbo jėgos skaičius, bus vis labiau priklausomas nuo vyresnio amžiaus asmenų aktyvumo. Buvo prognozuojama, kad jeigu užimtumas ES didės dabartiniais tempais, tai nepanaudoti darbingo amžiaus gyventojų ištekliai (t. y. bedarbių ir neaktyvių gyventojų skaičius) iki 2015 m. turėtų sumažėti perpus. Tačiau tai nereiškia, kad nedarbo problema išnyks.

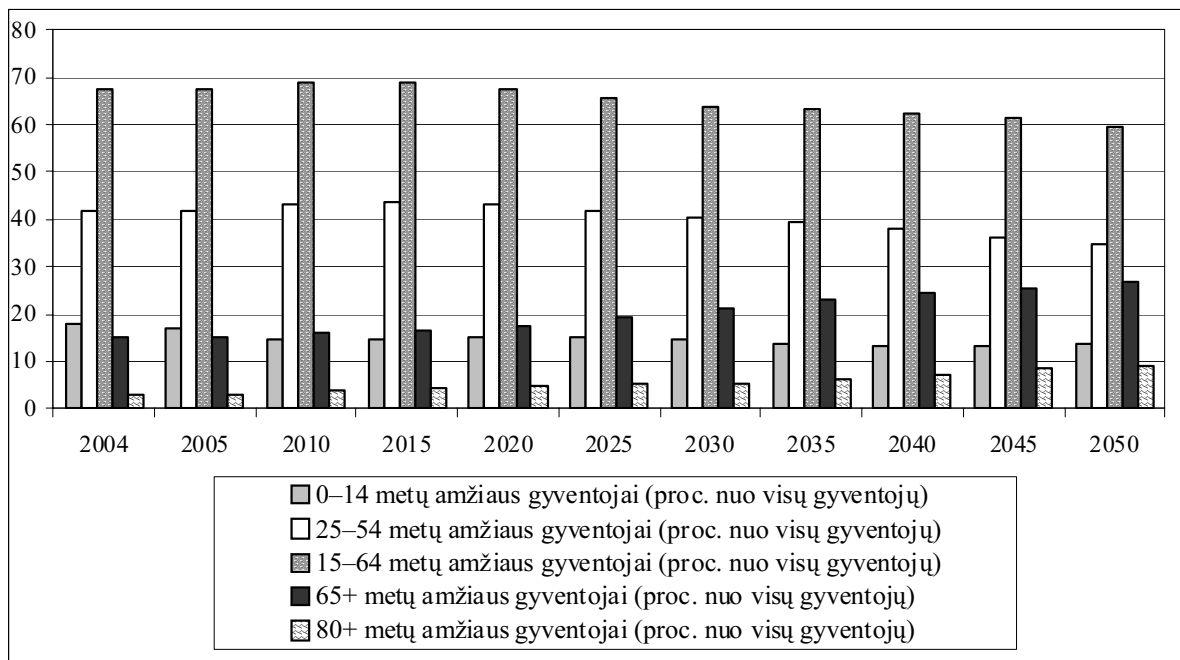
Demografiniai bei ekonomikos pokyčiai verčia didinti visų gyventojų grupių aktyvumą darbo rinkoje. Nuo to, kaip sėkmingai neaktyvūs gyventojai bus įtraukiami dalyvauti darbo rinkoje, priklausys ar pagerės situacija kuriant naujas darbo vietas bei skatinant ekonomikos augimą (Towards a Europe for All Ages, 1999).

Nepaisant to, kad mažėja darbo jėgos pasiūla, pagyvenusių asmenų galimybės dalyvauti darbo rinkoje lieka ribotos. 2006 m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikto tyrimo „Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti“ (Gruževskis ir kt., 2006) duomenys rodo, kad priešpensinio amžiaus Lietuvos gyventojų užimtumas padidėjo pirmiausiai dėl to, jog atsirado daugiau laisvų darbo vietų bei dėl intensyvios gyventojų emigracijos. Tačiau naujų darbo vietų labai nepadaugėjo, priešpensinio amžiaus gyventojų kvalifikacijos iš esmės nepakito, o nedarbas sumažėjo tik dėl emigracijos likus laisvoms darbo vietoms.

Taip pat reikia pasakyti, kad tiek Europoje, tiek Lietuvoje pagyvenusių darbuotojų yra palyginti daugiau neproduktyviose ūkio šakose, ir jie daug rečiau keičia darbo vietas nei jaunesnio amžiaus asmenys. Be to, rinkos, technologijų ir darbo organizavimo sritys kinta, o tai reiškia, kad darbuotojų įgūdžiai turi keistis vis greičiau ir greičiau. Taigi geresnės kvalifikacijos ir greičiau prie darbo rinkos reikalavimų prisitaikančių darbuotojų poreikis didės (Towards a Europe for All Ages, 1999).

Akivaizdu, kad siekiant darbuotojus kuo ilgiau išlaikyti darbo rinkoje ir padidinti darbo jėgos pasiūlą, darbo jėgos paklausa taip pat turėtų didėti. Norint suderinti pasiūlą ir paklausą, atsiranda daug problemų. Pavyzdžiui, atlyginimas/darbo užmokestis turėtų atitikti darbuotojo darbo našumą. Tačiau, jeigu vyresnio amžiaus žmogaus darbo našumas mažėja, o darbo užmokestis neatitinka šio pakitimo – darbo jėgos paklausa mažės.

2 pav. Lietuvos gyventojų amžiaus grupės; prognozė iki 2050 m. (proc. nuo bendrojo gyventojų skaičiaus)

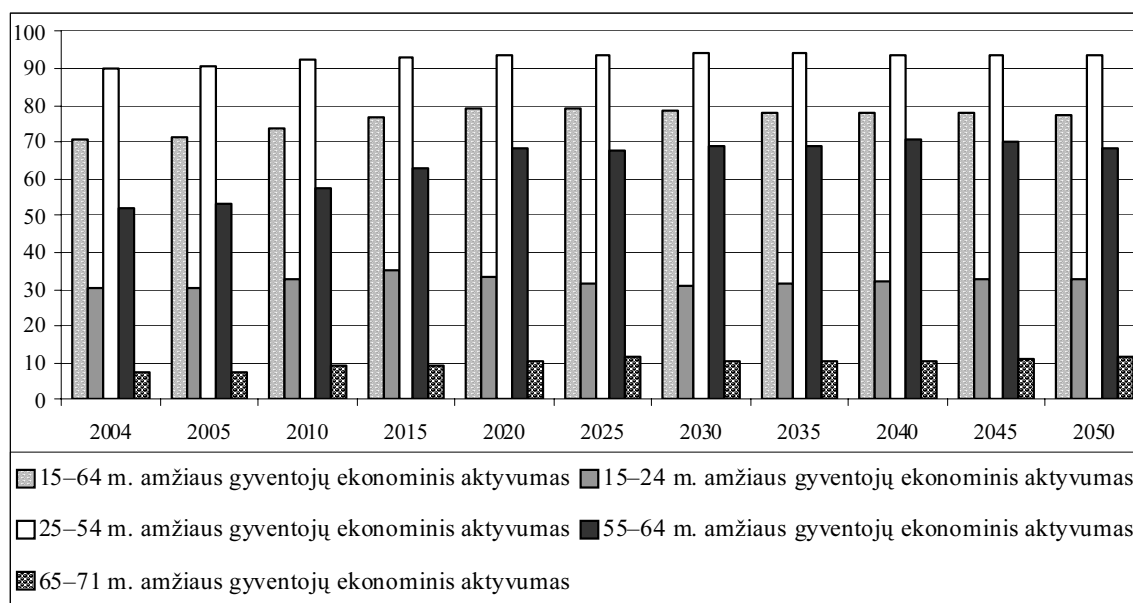
(Šaltinis: The 2005 projections, 2005)

Taigi pagyvenusių darbuotojų profesinis mokymas ir perkvalifikavimas yra labai svarbūs. Jeigu politinės reformos yra nukreiptos didinti pensinį amžių, turėtų būti didinamos lėšos, skirtos mokymuisi visą gyvenimą. Tačiau be finansinio palaikymo gali prireikti ir kitų papildomų priemonių mokymuisi skatinti (Increasing Employment, 2002).

Remiantis 2005 m. Europos Komisijos užsakymu atliktos studijos „ES šalių narių prognozės dėl su amžiumi susijusių išlaidų 2004–2050 metams“ (The 2005 projections, 2005) duomenimis numatoma, kad nuo 2015 m. Lietuvoje mažės darbingo amžiaus gyventojų. Tačiau prognozuojama, kad daugės vyresnių nei 65 metų amžiaus, t. y. sulaukusių pensinio amžiaus, žmonių.

Reikia pasakyti, kad remiantis atlikta prognoze („ES šalių narių prognozės dėl su amžiumi susijusių išlaidų 2004–2050 metams“) Lietuvoje iki 2050 m. didės gyventojų ekonominis aktyvumas; tai susiję beveik su visomis amžiaus grupėmis. Prognozuojama, kad iki 2020 m. ypač aktyvi bus 55–64 metų amžiaus gyventojų grupė.

3 pav. Gyventojų amžiaus grupių ekonominis aktyvumas; prognozė iki 2050 m. (proc.)

(Šaltinis: *The 2005 projections*, 2005)

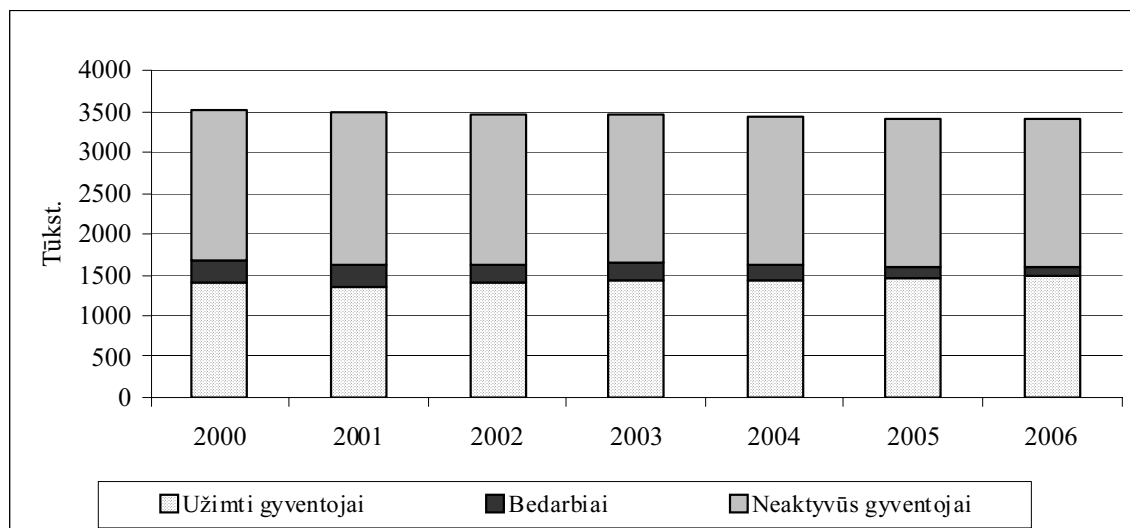
3. Vyresnio amžiaus gyventojų užimtumas šalyje

Darbo jėgos trūkumo problema jau tapo mūsų šalies realybe. Remiantis tiek Lietuvos darbo biržos, tiek Statistikos departamento duomenimis 2006 m. šalies darbo rinkoje labiausiai paklausūs buvo kvalifikuoti darbininkai, specialistai bei nekvalifikuoti darbininkai, dirbantys paslaugų, apdirbamosios gamybos, statybos bei prekybos sferose. 2006 m., esant palyginti didelei darbo jėgos paklausai, iškilo kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo problema (Darbo jėgos paklausa 2006 m., 2007; 2006 m. daugiau nei trečdalis..., 2007).

Nepaisant užimtumo didėjimo, ekonomiškai aktyvių gyventojų Lietuvoje mažėja. Didžiausias neaktyvių gyventojų grupes sudaro pensininkai, studijuojantys ar besimokantys ir sergantys ar neįgalūs asmenys.

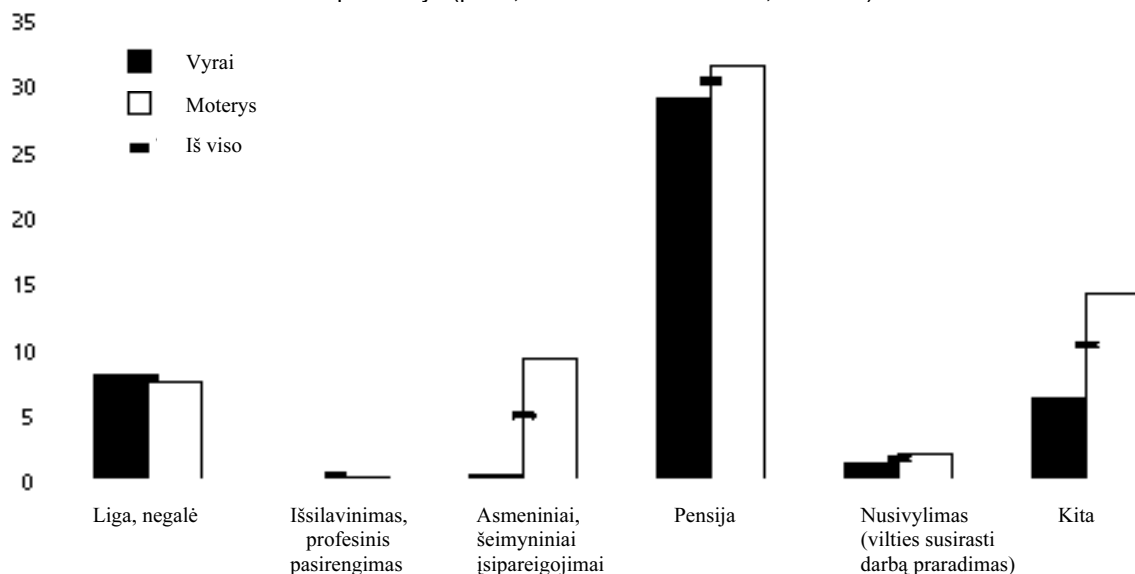
Pagrindinė 55–64 metų amžiaus asmenų ekonominio neaktyvumo priežastis Lietuvoje, kaip ir kitose ES narėse, yra išėjimas į pensiją. Tačiau Lietuvoje, skirtingai negu kitose šalyse, negalia yra pagrindinė priežastis, dėl kurios minėto amžiaus vyrai išstumiami iš darbo rinkos (Employment in Europe, 2007). Tai ypač verčia susirūpinti pagyvenusių vyrų sveikata. Be to, atsižvelgiant į vyresnio amžiaus gyventojų struktūrą bei charakteristikas, lemiančias sėkmingą dalyvavimą darbo rinkoje (sveikatos būklė, turima kvalifikacija, profesinis pasirengimas, motyvacija dirbti, kt.), tik nedidelė dalis jų gali integruotis į šią rinką be papildomos pagalbos.

4 pav. Lietuvos gyventojų ekonominis aktyvumas (tūkst.)

(Šaltinis: Statistikos departamentas, 2007)

5 pav. 55–64 metų amžiaus Europos Sąjungos šalių narių skirtingų lyčių gyventojų ekonominio neaktyvumo priežastys (proc.; Eurostato duomenimis, 2005 m.)

(Šaltinis: Employment in Europe 2007)

Statistikos departamento duomenimis 2006 m. 50–69 metų gyventojų užimtumas Lietuvoje buvo gerokai mažesnis už šalies vidurkį – 49,6 proc.; darbingo amžiaus (15–64 metų amžiaus) gyventojų užimtumas buvo 63,6 proc. Tačiau nagrinėjant 50–69 metų amžiaus gyventojų grupių užimtumo rodiklius pastebimi ryškūs skirtumai tarp skirtingų kartų atstovų: 50–54 metų amžiaus gyventojų užimtumas buvo 75,3 proc., 55–59 metų – 67,3 procento.

Vyresnio amžiaus gyventojų užimtumas buvo mažas: 60–64 metų amžiaus gyventojų užimtumas buvo tik 31 proc., 65–69 metų amžiaus grupės – 10,7 proc. (Maždaug 80 procentų pensijas gaunančių..., 2007). Didžioji dalis 50–69 m. amžiaus grupės gyventojų dirbo žemės ūkyje – 19 proc., apdirbamojoje gamyboje – 13,7 proc., švietime – 12,6 proc. Kas šeštas šios amžiaus grupės dirbantysis jau pensininkas. Daugiausia šios amžiaus grupės moterų dirbo švietimo įstaigose, žemės ūkyje ir sveikatos priežiūros bei socialinio darbo įstaigose, o vyrų – žemės ūkyje, statyboje ir apdirbamojoje gamyboje. Daugiausia aptariamojo amžiaus gyventojų dirbo specialistais (17 proc.), kvalifikuotais darbininkais ir amatininkais (16,9 proc.), nekvalifikuotais darbininkais (15,3 proc.), kvalifikuoto prekinio

žemės ūkio ir žuvininkystės darbininkais (14,6 proc.) (Maždaug 80 procentų pensijas gaunančių..., 2007).

1 lentelė. Įvairių amžiaus grupių užimtumas (vidutinis metinis skaičius; proc.)

Amžiaus grupės	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
15–64	58,7	57,2	59,6	60,9	61,1	62,6	63,6
50–54	70	69,2	70,7	74,7	75,2	75,2	75,3
55–59	55,3	54,8	58,2	63,2	64,4	63,6	67,3
60–64	25	22,6	24,8	27	30,3	34,5	31
65 ir vyresni	7,3	5,7	4,5	4,8	3,7	3,9	4,4

(Šaltinis: Statistikos departamentas, 2007)

4. Vyresnio amžiaus gyventojų galimybės dalyvauti darbo rinkoje

leškant vidinių išteklių darbo jėgos trūkumui šalyje kompensuoti, pirmiausiai atkreipiamas dėmesys į ekonomiškai neaktyvių gyventojų sluoksnį. Kaip jau buvo minėta, didžiausią dalį ekonomiškai neaktyvių gyventojų sudaro pensininkai. Atsižvelgiant į gyventojų senėjimo grėsmę bei būtinumą įtraukti į darbo rinką kuo daugiau norinčių ir gebančių dirbti gyventojų tikslinga nustatyti potencialią vyresnio amžiaus žmonių darbo jėgos pasiūlą.

Statistikos departamentas 2006 m. antrąjį ketvirtį pirmą kartą atliko perėjimo nuo darbinės veiklos prie pensijos tyrimą, kurio metu buvo apklausiami 50–69 metų amžiaus gyventojai. Vienas iš tiriamų klausimų buvo, ar pagyvenusieji asmenys ketina tęsti darbą sulaukę pensinio amžiaus.

Minėto tyrimo rezultatai parodė, kad iš 345 tūkst. dirbančiųjų 50–69 metų amžiaus gyventojų dirbo ir gavo pensiją 17 procentų (arba 57 tūkst. gyventojų); kiti 83 procentai šios amžiaus grupės dirbančiųjų dar nebuvo sulaukę pensinio amžiaus (Maždaug 80 procentų pensijas gaunančių..., 2007).

To paties Statistikos departamento atlikto tyrimo metu buvo gauta informacija apie šio amžiaus dirbančiųjų ir nedirbančiųjų gyventojų norą tęsti darbą. Daugiau nei pusė šio amžiaus gyventojų, jeigu būtų sudarytos geresnės sąlygos, pratęstų savo darbo veiklą. Apie 70 proc. šio amžiaus gyventojų pratęstų darbą, jei būtų galimybė pakelti kvalifikaciją, 52 proc. dirbtų gaudami pensiją, jeigu būtų pasiūlytas lankstesnis darbo laikas, 51 proc. sutiktų dirbuotis toliau, jeigu būtų pagerintos darbo ir sveikatos sąlygos.

Taigi, kaip rodo Statistikos departamento atliktas tyrimas, vyresnio amžiaus gyventojų pakankamai didelis potencialas vėl įsitraukti į darbo rinką, tačiau tam reikalinga sudaryti atitinkamas sąlygas. Tai – kvalifikacijos kėlimo galimybės, didesnis lankstčių užimtumo formų taikymas vyresnio amžiaus asmenims, darbo vietų pritaikymas.

Taip pat svarbu atsižvelgti į tai, jog didžiausią dalį potencialios vyresnio amžiaus darbo jėgos sudaro asmenys iki 65 metų amžiaus. Kaip rodo Statistikos departamento atlikto tyrimo duomenys, vėliau motyvacija dirbti mažėja. Tai patvirtina taip pat Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2006 m. atlikto tyrimo „Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti“ rezultatai. Be to, atlikus minėtą tyrimą galima buvo padaryti dar vieną svarbią išvadą dėl vyresnio amžiaus asmenų nusiteikimo tęsti savo darbo karjerą – siekiant kuo daugiau asmenų įtraukti į darbo rinką būtų svarbu sudaryti galimybes išėjusiems į pensiją nepertraukiamai toliau dirbti, priešingu atveju ši motyvacija mažėja (Gruževskis ir kt., 2006).

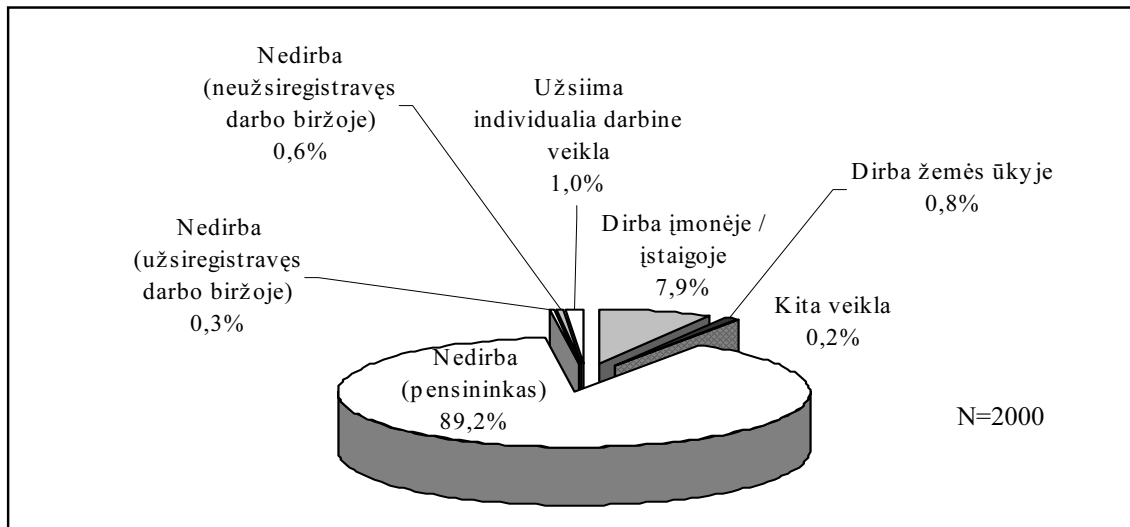
5. Vyresnio amžiaus gyventojų poreikiai integruojantis į darbo rinką

Atsižvelgiant į šalies šiuolaikinės darbo rinkos pokyčius bei anksčiau straipsnyje aptartas vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimo darbo rinkoje tendencijas (mažėjančią nedarbą, didėjančią kvalifikuotos darbo jėgos poreikį) būtina išsamiau įvertinti nagrinėjamos gyventojų grupės poreikius dirbti bei atskleisti kliūtis, trukdančias pradėti aktyvią darbo veiklą. Šiam tikslui pasinaudosime Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2006 m. atlikto tyrimo „Profesinio mokymo ir konsultavimo programų poreikio vyresnio amžiaus žmonėms nustatymas“¹ rezultatais. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti vyresnių nei 60 metų šalies gyventojų poreikius, nuostatas bei prioritetus dalyvauti darbo rinkoje ir nustatyti, kokios

¹ 2006 m. atlikta vyresnio amžiaus (60 ir vyresnių) asmenų sociologinė apklausa. Tyrimo imtis – 2000 respondentų.

objektyvios bei subjektyvios priežastys trukdo pagyvenusiems šalies gyventojams pasirinkti aktyvią darbo veiklą, šviestis bei dalyvauti visuomenės gyvenime apskritai (Gruževskis ir kt., 2006).

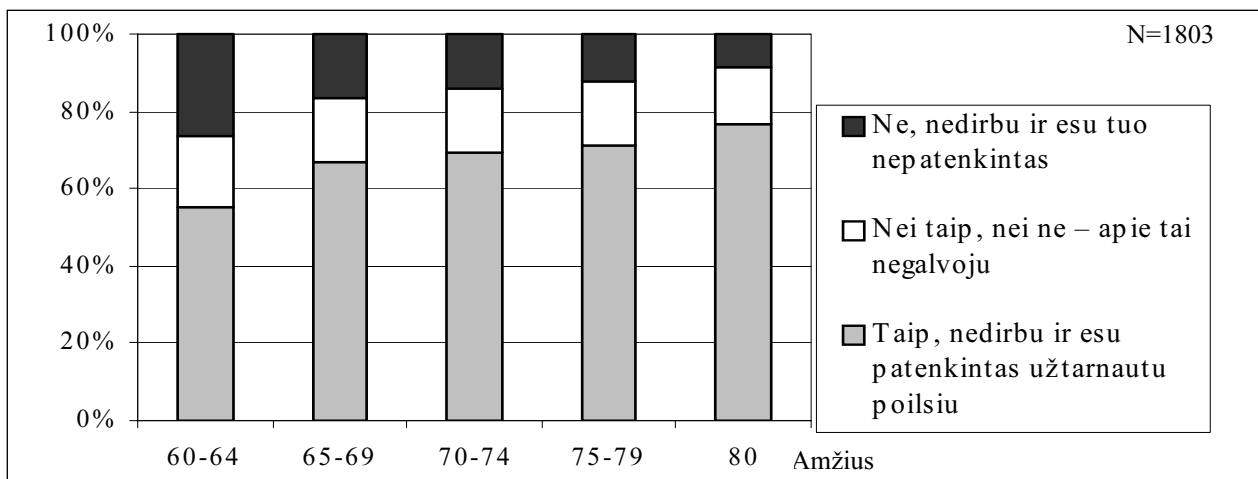
6 pav. Dalyvaujančių ekonominėje veikloje respondentų pasiskirstymas (proc.)

Tyrimo duomenimis didžioji apklaustųjų dalis (89,3 proc.) nedirbo. Gausiausia dirbančiųjų dalis – 60–64 metų amžiaus grupėje (21,8 proc.). 65–69 metų amžiaus grupėje dirbo 9,7 proc. asmenų. Dirbančių vyresnių nei 70 metų apklaustųjų pasitaiko labai retai. Daugiausia dirbančiųjų buvo didžiuosiuose miestuose – Vilniaus bei Kauno (atitinkamai 10 proc., 11,5 proc.). Apskirtyse, rajonų centruose dirbančiųjų buvo nuo 4 iki 8 proc. Gausiausia dirbančiųjų dalis – aukštąjį išsilavinimą turintys apklaustieji. Jų dirbo net 18,6 proc. Pažymėtina, kad vyrų dirbo du kartus daugiau nei moterų. Dauguma dirbančiųjų vyresnio amžiaus žmonių patenkinti galimybe dirbti.

Kaip jau minėjome, daug didesnė apklaustųjų dalis nedirbo. Daugiau nei 15 proc. nedirbančių žmonių nėra tuo patenkinti ir esant galimybei, norėtų susirasti darbą. Labiausiai darbą norėtų susirasti jauniausieji – tiriamosios iki 65 m. grupės atstovai. Daugiau norėtų įsidarbinti didžiųjų Lietuvos miestų – Kauno, Klaipėdos, Šiaulių – gyventojų. Tokių yra beveik 20 proc.

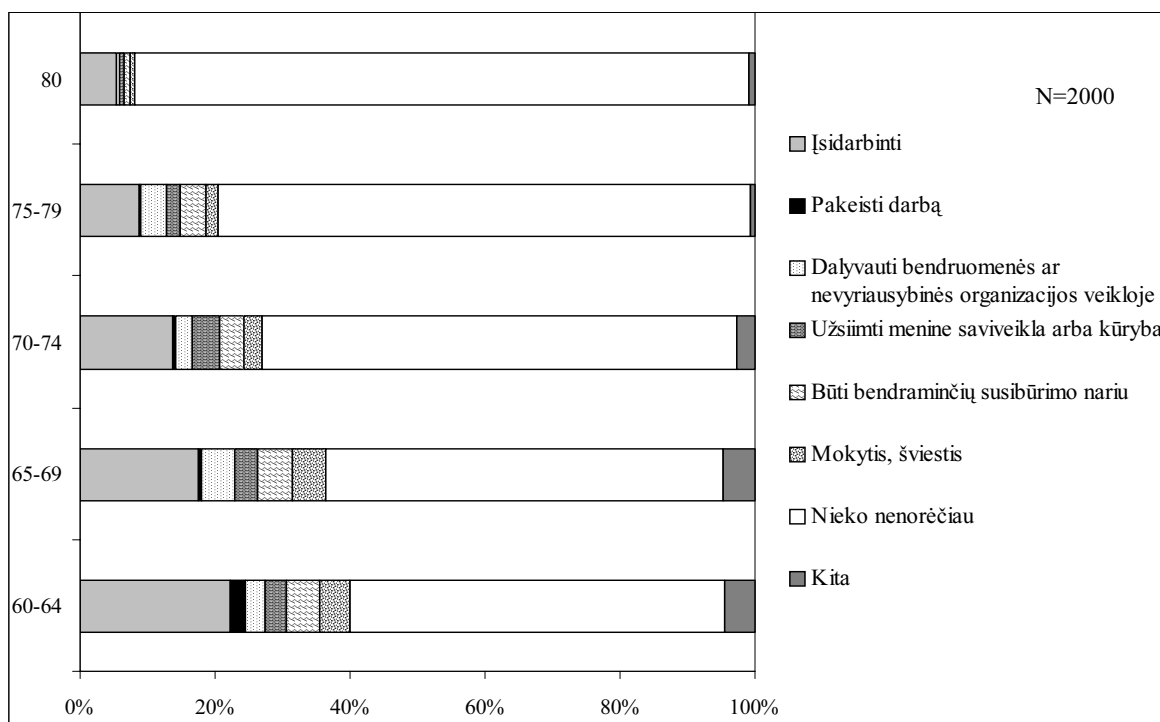
7 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar esate patenkintas tuo, kad dabar nedirbate?“ (proc.)

Dažniausiai nepasitenkinimą savo padėtimi (tuo, kad šiuo metu nedirba) reiškė jaunesnei tiriamajai pagyvenusių asmenų grupei priklausantys respondentai (60–64 metų amžiaus). Tačiau reikia pasakyti, kad ir aštuoniasdešimtmečių tarpe buvo pakankamai daug asmenų, kurie jautėsi prastai dėl to, kad nedirbo.

Tiriamieji buvo klausiami, kuo norėtų užsiimti, turint galvoje, kad jie nedirba ir turi laisvo laiko. Du trečdaliai apklaustųjų buvo pasyvūs ir atsakė, jog jokios veiklos nepageidauja, trečdalis apklaustųjų norėtų kuo nors užsiimti. Tačiau tik pusė iš jų pageidautų įsidarbinti.

8 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Jei būtų galimybių, kuo norėtumėte užsiimti?“ (proc.)

Analizuojant respondentų atsakymus galima pastebėti, jog metams bėgant, ypač sulaukus 70 metų, mažėja noras užsiimti bet kokia veikla. Daugiau kaip 40 proc. 60–69 metų amžiaus asmenų įsiliusių į visuomenės gyvenimą dirbdami, dalyvaudami visuomeninėje veikloje, mokydami arba kitais būdais. Tačiau aktyviai nusiteikusių vyresnio amžiaus žmonių pastebimai mažėja.

Silpnėjančią motyvaciją dirbti rodo ir jau minėto 2006 m. Statistikos departamento atlikto tyrimo duomenys: kas trečias apklaustas 50–69 metų amžiaus dirbantysis (119 tūkst.) planuoja palikti darbo rinką sulaukęs 60–64 metų amžiaus. Iki tokio amžiaus planuoja dirbti 55 tūkst. vyrų ir 63 tūkst. moterų. Apie 10 proc. (34 tūkst.) užimtųjų planuoja dirbti iki 65 metų amžiaus arba kaip galima ilgiau; dauguma jų (60 proc.) – vyrai. Didesnė dalis (53 proc.) 50–69 metų amžiaus gyventojų negalėjo atsakyti, kokio amžiaus sulaukę jie numato išeiti į pensiją. Galima daryti prielaidą, jog esant palankioms sąlygoms šie asmenys galėtų pasilikti darbo rinkoje ilgesniam laikui.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikto aptariamojo tyrimo duomenimis, įsidarbinti yra populiariausias užsiėmimas – iš viso 14,6 proc. apklaustųjų norėtų įsidarbinti. Šis skaičius iš esmės sutampa su nepatenkintųjų, kad šiuo metu nedirba, asmenų skaičiumi. Taigi būtų galima daryti išvadą, kad apie 100 000 vyresnių nei 60 metų Lietuvos žmonių norėtų įsidarbinti.

Svarbiausias įsidarbinimo motyvas yra siekis užsidirbti pinigų (atsakymą „Trūksta pinigų“ pasirinko 50 proc. norinčių dirbti arba 12 proc. visų respondentų). Tačiau tiek pat respondentų nurodo kitokius motyvus – net 18,6 proc. apklaustųjų teigė, kad nori įsidarbinti, nes jiems stinga socialinių kontaktų. 17,6 proc. nori būti naudingi, jaustis visaverčiais visuomenės nariais, 10,0 proc. apklaustųjų skatino asmeninis aktyvumas. Saviraiškos poreikiai apklaustųjų tarpe, kaip ir galima buvo tikėtis, nėra aiškiai išreikšiami – tik 13 apklaustųjų arba 2,7 proc. visų norinčiųjų dirbti nurodė, jog tai darytų, nes turi asmeninių sumanymų.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikta apklausa iš dalies patvirtina Statistikos departamento pateiktus duomenis – materialinis faktorius yra vienas svarbiausių motyvų dalyvauti darbinėje veikloje. Statistikos departamento atliktas tyrimas rodo, kad tai aktualu 78 proc. (arba 45 tūkst.) dirbančių pensinio amžiaus gyventojų. Dar 14,3 proc. (arba 8 tūkst.) šių asmenų dirbo dėl to, kad norėjo gauti padidintą pensiją, kuri perskaičiuojama po dvejų dirbtų metų. Tik 5,5 proc. (arba 3 tūkst.) apklaustųjų dirbo ne dėl finansinio suinteresuotumo (Maždaug 80 procentų pensijas gaunančių..., 2007). Tačiau minėta apklausa parodė kitų, nematerialinių, paskatų dirbti svarbą.

Taigi svarbūs įsidarbinimo vyresniame amžiuje motyvai, ne tik su pragyvenimu susiję poreikiai, bet ir bendravimo, priklausomybės bendruomenei bei su jais susiję pagarbos ir savigarbos poreikiai (iš viso 36,2 proc. norinčiųjų dirbti). Bendra senjorų, kurių motyvaciją dirbti skatina socialiniai, savigarbos ir statuso išlaikymo bei saviraiškos poreikiai, dalis sudaro 48,9 proc. visų norinčiųjų dirbti. Tyrimo metu pastebėta, jog kuo mažesnis respondentų išsilavinimas, tuo aiškiau tarp įsidarbinimo motyvų dominuoja siekis užsidirbti pragyvenimui ir atitinkamai rečiau kitokie motyvai.

Tiek pat apklaustųjų, išreiškusių pageidavimą užsiimti kokia nors veikla, atsakė į klausimą, kas trukdo užsiimti koku nors darbu. Atsakymai daugiausia buvo susiję su objektyviomis, respondentų nuomone, kliūtimis – sveikatos stoka, galimybių įsidarbinti ar informacijos apie galimybes dirbti trūkumu. Pastaroji kliūtis ypač aktuali pagyvenusiems nelietuviams.

Galimybių susirasti darbą nebuvimu ar trūkumu ypač skundėsi jaunesnio amžiaus respondentai, tarp kurių norinčių ir galinčių dirbti buvo nepalyginti daugiau. Rečiausiai galimybių susirasti darbą stoka skundėsi aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai. Daug daugiau sunkumų turėjo neturintys specialybės arba mažesnio išsilavinimo asmenys. Šis faktas dar kartą parodo profesinio pasirengimo bei turimos kvalifikacijos atitikimo šalies ūkio poreikiams svarbą siekiant įsitvirtinti darbo rinkoje.

Išvados

Gyventojų senėjimas – tai iššūkis darbo rinkos politikai. Stiprėjančios ekonomikos poreikiai, siekis išlaikyti ūkio konkurencingumą, didėjanti darbo jėgos paklausa bei kiti veiksniai skatina pritraukti į darbo rinką kuo daugiau įvairaus amžiaus asmenų. Atsižvelgiant į demografines prognozes būtina ir toliau didinti vyresnio amžiaus asmenų galimybes dirbti.

Šiuo metu šalyje didėja vyresnio amžiaus žmonių užimtumas. Svarbiausias veiksnys, skatinantis tiek pensinio amžiaus gyventojus, tiek jaunesnius vyresniosios kartos atstovus įsitraukti į darbo rinką, yra siekis pagerinti savo materialinę padėtį. Tačiau, kaip jau buvo minėta šiame straipsnyje, finansinės paskatos nėra vienintelė priežastis sulaukus nustatyto pensinio amžiaus pasilikti darbo rinkoje.

Tiek Statistikos departamento duomenys, tiek specialiai atliekami tyrimai rodo, kad pensinio amžiaus gyventojai Lietuvoje sudaro pakankamai didelę dalį potencialios darbo jėgos. Tačiau analizuojant kokybines šios gyventojų grupės charakteristikas galima pastebėti, jog siekiant pritaikyti nagrinėjamos grupės atstovų užimtumo galimybes šiuolaikiniams šalies darbo rinkos poreikiams būtinos specialios pastangos bei tikslinės investicijos. Būtina gerinti sveikatos būklę (ypač vyrų), profesinio mokymo ir profesinio informavimo bei konsultavimo paslaugų prieinamumą ir didinti jų įvairovę.

Apibendrinant norėtume pabrėžti, jog svarbiausias kiekvienos šalies bei visuomenės turtas yra ne materialiniai išteklių, o žmogiškasis potencialas. Dėl to būtina aktyviau ieškoti būdų efektyviau panaudoti pagyvenusių asmenų talentus, žinias, patirtį, gabumus ir kompetencijas, taip užtikrinant geresnę pačių senjorų gyvenimo kokybę.

Literatūra

1. 2006 m. daugiau nei trečdalis laisvų darbo vietų buvo kvalifikuotiems darbininkams ir amatininkams. Laisvos darbo vietos pagal profesijų grupes. *Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1884>> [žiūrėta 2007-09-30].
2. Darbo jėgos paklausa 2006 m. *Lietuvos darbo birža*. <http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.aspx?cmp=tendencieslist&id=25> [žiūrėta 2007-05-05].
3. *Employment in Europe 2007*. European Commission. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities, 2007.
4. Gruževskis, B.; Okunevičiūtė-Neveauskienė, L.; Biveinytė, S. Rekomendacijos dėl mokymo ir konsultavimo programų vyresniems nei 60 metų Lietuvos žmonėms: programų turinys, trukmė, darbo metodai, mokymo personalo kvalifikacija. III-ojo mokslinio tyrimo *Vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų poreikiai užimtumo, švietimo ir kultūros srityse* ataskaita. Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2006.
5. Gruževskis, B.; Okunevičiūtė-Neveauskienė, L.; Žalimienė, L.; Česnuitytė, V. Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti. Mokslinio tyrimo ataskaita. Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2006.
6. Increasing Employment: the Role of Later Retirement, 05/12/2002, OECD Economic Outlook. <http://www.oecd.org/document/30/0,2340,en_2649_34747_2410078_1_1_1_37435,00.html> [žiūrėta 2007-12-20].
7. Lietuvoje gyventojų mažėja, visuomenė senėja. Demografinės tendencijos. *Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės* <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2130>> [žiūrėta 2007-10-15].
8. Maždaug 80 procentų pensijas gaunančių gyventojų dirba, nes nori turėti didesnes pajamas. Dirbantys pensininkai. *Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2318>> [žiūrėta 2007-10-12].

9. Pagyvenę žmonės 2006 metais. Kas penktas Lietuvos gyventojas yra sulaukęs 60 ir daugiau metų. Pagyvenę žmonės. *Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2081>> [žiūrėta 2007-11-03].
10. The 2005 projections of age-related expenditure (2004–2050) for the EU-25 Member States: underlying assumptions and projection methodologies. EUROPEAN ECONOMY. Special Report. No. 4. Office for Official Publications of the EC, 2005.
11. *Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*. Communication from the Commission. Brussels 1999 05 21. COM(1999) 221 final. <http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf> [žiūrėta 2007-03-12].
12. Užimtumas ir darbo rinka (tyrimo duomenimis). Gyventojai ir socialinė statistika. Statistika (teminės lentelės). *Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2318>> [žiūrėta 2007-01-05].

THE ASSESSMENT OF THE OPPORTUNITIES OF ELDERLY PEOPLE TO PARTICIPATE IN THE LABOUR MARKET

Dr. Laima Okunevičiūtė Neverauskienė

Vilnius Gediminas Technical University, Institute of Labour and Social Research

Julija Moskvina

Vilnius University, Institute of Labour and Social Research

Summary

Taking into consideration the statistical data and the results from special research this article assesses the potential opportunities of the elderly people to participate in the contemporary labour market. This work analyses the potential outcomes of ageing to the employment situation in the country. It also presents a review of the situation of elderly people in the modern labour market. Quite a lot of attention is paid to the factors determining the obstacles precluding the elderly persons from returning to the labour market.

Keywords: population ageing, employment of elderly people, labour force participation, active ageing, potential labour force